

Henry Jean-Louis (Herri Loeiz Yann) (Lokeored 1861 – Lennon 1941)
Gwelloc'h ez anavezete ar galleg eged ar brezoneg. Eur bern gerioù galleg
brezonekaet a zo en e skrid. Adskrivet int bet hervez doare-skriva ar brezoneg.

Roll ar pennadoù

Penaoz tenna diganto o mel heb o distruja.
Eun nebeud komzou a-raog komañs.
Petra eo ar gwenan ?
Penaoz eo kompozet ar ruskenn.
Al Labourezed.
Ar Maled pe Gorererezed.
Labour ar gwenan.
Pesort lojmant rei d'ar gwenan.
Penaoz maga ar gwenan.
Ar hestennou plouz.
Penaoz tenna ar mel digand ar gwenan.
An neizioù gwenan.
E pe feson reünisa diou gestennad gwenan.
Aliou mad d'ar re a bren gwenan.
Peseurt plas eo ar gwella d'ar gwenan.
Aliou mad evid peb miz.
Eun aviz mad.
Istor eur gwenaner (*bet lakaet goude sinatur Henry. Eun danevell an hini eo*).

Ar gwenan

(bet embannet e 1906) Modernnaet eo bet an doare-skriva.

*Aretit¹, tremenit ha kontañplit amañ
Labouriou ken burzuduz al loenidigou-mañ.
Admirat o lezennou, o hiz, o oberiou,
O aket da labourad pep hini anezo.*

*En eur gestenn c'hwi 'gavo an oll egzemplou mad,
Eur gouarnamant parfet, eur zentidigez vad.
Enni ar peoh a ren, enni 'zo union,
Pep hini 'ra e zever en e gondision.*

*Oboisañs ha galloud, labour greet gand talant,
Ar bolontez, sijilañs², er gestenn toud emaint,
Enni 'ma al liberte hag an egalite,
Hag oll e vevont enni 'barz ar fraternite.*

¹ *Aretit* : Eur bern gerioù galleg a zo.

² *sijilañs* ?

AR GWENAN

Penaoz tenna diganto
o mel heb o distruja.

gand

Jean-Louis HENRY
euz LENNON.

Eun nebeud komzou a-raog komañs

Ma henvroiz ker,

An hini a skriv al leorig-mañ n'an eo ket eun den a bluenn ; eul labourer-douar eo evel eur halz ahanoh, mez poan-galon a ra ganen gweled ar pep brasa ahanoh evel pa lavarfen o pilad o hezenn evid dastum êsoh a ze he frouez goude eta beza bet ankourajet gand an Aotrou Le Mée, misioner apostolik, person e Merillag (Kottudor), ha prezidant Sosiete ar Wenanerien euz a Vreiz, am-mez implijet ma fennadou amzer dibres evid skriva al leorig-mañ, da rei kuzul deoh diwar buhez ar gwenan, eüruz en em gavin, mar ouezan o-devezo ma fennadou-skrid rentet servij da unan bennag ahanoh, ha disgwriennet en ho touez ar respont barbar o-doa on tadou-koz da lakaad dindanno ar souffren milliget evid tenna diganto ar frouez euz o labour.

Abaoe pell 'zo dija, e-barz ar harteriou all, ez eo anavezet ar feson da denna o mel digand ar gwenan heb o distruja. Dre amañ en on Breiz, euz unan a zo hag a anavez ar moyen-ze, ez eus c'hoaz kant hag a laz o gwenan, ha perag kement-se ? Beza ez eus koulskoude kalz tud gouia³ hag o-deus greet labouriou ha skrivet leoriou war sujed ar gwenan, mez a gement a ouezfen, den ebed n'en-deus skrivet leoriou brezoneg war o zujed. Setu perag ar re goz, gand o nebeud a zeskadurez, ne hallent kompren ar seurt leoriou-ze, skrivet peurvuia gand tud hag a grede dezo e oa gleet o hompren diwar hanter-gomz. Hag ar re yaouank, kalz anezon, a zo deut da veza re fier gand o deskadurez, ha ne brizont ket memez selled ouz traou hag a zo ken dister, hervez ma kred dezo a oa, emezo, ar gwenan, ar re-ze n'o-deus talvoudegez ebed. Aretit aze, va hamaraded yaouank ha deuit ganen eun tammig mar plij, da vedita war o labour. Gwelit anezo o vond euz an eil fleurenn d'eben da zastum an (nectar) pe ar suk a zorti euz ar bokedou, gand an hini e reont o hoar hag o mel, en eur voned evel-se deuz an eil fleurenn d'eben, e kasont warno ar (pollen), poultr hag a zo nesaser evid lakaad ar fleur da zoned da veza frouez, rag an dud gwiabl, ma ne vefe ket douget ar poultr-se pe gand an avel, pe gand eun dra bennag all ; n'eus forz pegement a fleur a vefe, ne zeufe frouezenn ebed, ha remerket a zo bet penaoz ar jardrinou hag ar gwerjeou tost d'ar gwenan, a zoug atao muioh a frouez eged ar re na vezont ket frekantet ganto. Setu aze 'ta unan euz o madoberiou, ha marteze n'eo ket an disterra, petra bennag ma pase heb beza kazi remerket. Hag ar mel, hennez ivez, nan eus talvoudegez ebed ?

Pa oan-me youank, koulskoude, me a gave hennez eun dra delisiuz⁴, ha petra bennag ma ree poan ganen gweled laza loenedigou hag a zastume eun dra ken mad, e vije mall ganen gweled ma zad o vond gand e zoufrennou, rag sur e oan da gaved eun tamm lipous bennag deuz korn pe gorn deuz ar hestennou, pa vije mouget o habitanted, ha bremañ c'hoaz memez e ran kalz implij deuzoutañ.

³ gouia³ : gouest.

⁴ delisiuz : galleg (eur bern geriou galleg a zo er skrid-se. Evel an darn-vuia euz ar re a skrive e brezoneg, e ouie kalz gwelloh ar galleg eged ar brezoneg, an hini en-doa studiet er skol. Pelloh : habitanted.

Pa vezan añrumet, eur volennad lâz gand gand eul loaiad a vel a-raog mond da gousked, eo ar gwella tra a zo da baseal eur rum. Ma medisin a lavare din eun devez, « pa ho-pezo poan houzoug, emezañ, kemerit atao diouz an noz a-raog mond da gousked, eur werennad chistr pe gwin tomm, sukrit mad anezañ gand mel, n'eus netra gwelloh, e-pad an deiz, c'hwi a gemero tizan greet gand begou drez ha sukret gand mel, c'hwi a evo anezañ an tomma ma hellfet, hag hebdale e vefoh pare ; mar deo koulskoude re stag ar boan houzoug, e ve mad deoh ober eur palastr distrempet gand bleud, mel, eur melen vi, hag eun tammig amann fresk. A-eneb an iñfluenza, c'hwi a gemero eur volennad dour, a lakaio e-barz eur werennad kognag pe rhum, hag a lakaio mel d'he sukra, n'eus netra gwelloh. Ar re a zo sujet d'ar chal (engelures) en o daouarn e-pad ar goañv, e ve eun dra vad dezo kemered eun tammig mel tano gand eun tammig eoul lor da froti ouz outo, hag ar re o-deus faoutou en o re (crevasses), frota deuzouto beb mintin eun tammig mel evid o freversi euz ar faoutou-ze.

Evid ped tra ha ped tra all na n'eo ket c'hoaz mad ar mel. Evid al loened ivez e rent kalz servij gand ema o loen gand ar boan houzoug (angine pe laryngite) frotit mad anezañ da genta gand gwinegr tomm partoud dre e gorr, mez surtoud en-dro d'e houzoug, goloit anezañ goude gand palennou tomm evid ma hello c'hwezi, ha roit dezañ deuz an noz ha deuz ar mintin mel kemmesket gand poultr regalis. Mar deo eur broñchit eo en-deus, roit dezañ c'hoaz mel kemmesket neuze gand poultr kermes⁵. Evid ar hromm, ar gwella tra a zo eo ar mel.

Ar beuhed⁶ a zo sujet d'eur hleñved anvet mamit en galleg. Gand ar hleñved-se o bronnou a zeu da veza kaled ha tomm, ha pa doucher diouto, e tiskouezont kaved kalz a boan ; al lâz a zeu da veza rouz da genta, ha sklêr da houde, gand bourjon⁷ e-barz ? gwaziedou al lâz a red dindan o hov, a zeu da goeñvi, hag a ro dezo kalz terzienn. Ne faot ket dezo bale gand ar boan o-deus pa douch o morzedou a-dreñv euz o deve⁸. Mad, setu amañ eur remed hag en-deus rentet servij mad din war ar poent-se. Dalhin atao fresk dindan eul loen klañv, gora⁹ anezi¹⁰ aliez ha tenna daou pe dri litrad gwad deuz gwaziedenn al lâz, rei dezi eur burgasion (eul lur sulfate de soude) en eul litrad dour ha dalhin dezi atao eur palastr mel war he deve, anez, al loen a zo egspozet da goll unan bennag euz he bronnou ha marteze meur a hini.

Ped ha ped remed all na gavfen ket c'hoaz mad d'ober gand mel. Med dond a rafen marteze d'ho skuiza gand va henteliou medisinerez mez ar mel a zo mad ouspenn da ober medisinerez. E-barz ar menajou e hell servijoud da galz a draou all, d'ar vugale ha memez d'ar re vraz n'eus netra gwelloh na yahusoh eged eun tamm bara larget gand mel, da lakaad e-barz ar hafe e-leh ar sukr ez eo ivez eun

⁵ poultr kermes ?

⁶ beuhed : bevin.

⁷ bourjon : ? (galleg).

⁸ deve : o tevezi.

⁹ gora : goro.

¹⁰ anezi : eur vuoh.

dra vad-tre, ha n'a ket da lavared din, me n'on ket evid suporti ar mel. Da genta marteze, mez dond a reer d'en em habitui beteg memez na vezer mui evid e zilezel. Goulennit digand ar fumerien vraz ar hornadou butun kenta ha mad o-devoa fumet, goulennit digand an everien ha mad o-devoa kavet ar henta banne odivi o-devoa evet, hag e welfot penaoz e teuer d'en em habitui deuz toud, memez deuz ar poezon, penaoz eta ne zeufeh d'en em voaza deuz ar mel, an hini¹¹ a zo louzou naturel dre eksellañs, dastumet diwar kement fleurenn vad a zo krouet heb na welfot jamez ar gwenan o vond war ar fleurioù fall.

Greet e vez c'hoaz gand melbep sort gwastell delisiuz. Chouchenn a vez greet gantañ ivez evid ramplas ar jistr, ober a reer c'hoaz gantañ eul liker hag he-deus kalz a heñvelidigez euz ar malaga ; greet e vez gantañ c'hoaz odivi ha memez chokolad, ha me 'oar ped ha ped tra all. Ya, mar vefe anavezet mad talvoudegez ar mel ne vefe ket lezet kement da goll deuz eun dra ken prisiuz skuillet gand ar providañs war ar fleurioù. N'am-eus komzet deoh nemed euz ar mel, mez ar hoar a zo ivez eun dra ha n'eo ket da veza disprizet, rag talvezoud a ra etre c'hweh ha seiz real al lur. Mez penaoz dastum an traou-ze ? Dre ar gwenan, ha netra nemed dre ar gwenan.

¹¹ an hini : pehini (er skrid a-bez).

Petra eo ar gwenan ?

Petra eo ar gwenan ? *Apis mellifera* a lavar an dud desket braz, kelien da zastum mel a lavaran-me. Toud an dud a oar petra eo ar wenanenn, ne dan ket da êsa roi deoh anaoudegez deuz ar feson ma'z eo kompozet he horv ; gouzoud a rit en-deus c'hweh troad, peder askell, eun spes pomp evid dastum ar mel diwar ar fleur, hag eur flemm evid en em zivenn.

Beza 'z eus meur a ras gwenan, dre amañ ne anavezer nemed ar gwenan komun hag a zo kazi du, o horv a zo goloet a vleo, ar gwenan a vev e sosiete en eur gestenn pe goloenn hag a form dindan an ano a ruskenn, evel pa lavarfen eur memez korv, petra bennag ma zo enni tri seurt gwenan, beza ema ar vamm, an hini a zo ene ar rusk en rag ma'z eo hi a zozv ar viou deuz ar re¹² e sort ar gwenan all. Beza ez eus labourezed hag a zo karget euz ar soign da bourvei da ezommou ar re all ; deuz ar re-mañ e vez ar muia, beteg tregont, daou-ugent ha memez hanter-kant mil er memez kestenn ; beza e vez ivez maled anvet dre amañ gorerezed, daou, tri, pevar-hant, ar re-mañ n'int ket mad da netra nemed da fekoñdi ar vamm, rag se an nebeuta ar gwella 'kaved deuz outo rag hervez ma lavar an dud gwiabl e tebront bemdez evel ma hall teir gwenanenn all dastum hag int ne glaskont netra o-unan.

Eun dra nesaser eo eta d'ar re o-deus c'hoant da laboura gand gwenan, anavezoud an tri seurt gwenan-ze. Da genta ar vamm an hini eo ar penn, rag ma'z eo hi a brodui toud ar re all ha ma teufe da zispariza e-giz pe feson e weler ar re all o tikouraji ha glaharet oll, al labour a zo dilezet raktal ha ne glever nemed klemmou, santoud a reont ar maro o tostaad, rag en effet nebeud amzer goude, nan 'eus mui gwenanenn ebed e-barz ar gestenn. Da eil, al labourezed ar re eo diouvreh ar ruskenn hag a bourvez dezi hep konta toud ar pezh 'zo nezaser evid beva. D'an trede, ar maled¹³, ar re n'o-deus flemm ebed, rag-se a lavaran deoh a hellit o distruji heb damant, chom a raio atao a-walh evid ober ar pezh o-deus da ober.

¹² ar re : euz a bere, er skrid orin. Implijoud a ra "pehini" evel e galleg, ha meur a skrivagner euz an amzer-ze.

Lakaet on-eus bewech "an hini"

¹³ ar maled : ar bared.

Penaoz eo kompozet ar ruskenn

Beza a zo evel am-eus lavaret dija e-barz en eur ruskenn, nan eus nemed eur vamm e pep hini, mez beza ez eus milierou a labourezed, hag eun nebeud kantchou a maled pe gorerezed. E-pad eur pennad euz ar bloaz, rag pe vez tremenet an hañv ar re-mañ a vez distrujet gand ar re all.

Petra bennag, ma 'n-eus peb rumm deuz ar re-mañ eul labour diferant, ez eo koulskoude neser peb rumm anezo evid prosperite ar ruskenn.

Ar vamm hag al labourezed a zo femellened mez pa n'eus nemed ar vamm hag he-deus resevet digand an natur ar pezh 'zo neser evid produi, hi eo eta a zozv toud ar milierou viou euz ar re a zorti ar gwenan all. Ar vamm a zo hirroh ha tevh eged al labourezed ; he liou a zo melen-ardant, heh askellou a zo berr rag se eo êz heh anavezoud e-touez ar re all.

Ar vamm ne vez fekoñdet nemed eur wech en he buhez, hag atao en êr, jamez e-barz ar gestenn, d'he zri bloaz. Ar vamm a zo dija koz, hag azaleg ma oa an oad-se, 'oa poent he ramplasi, rag goude a zo kalz kalz muioh a viou mad, hag evel am-eus lavaret dija ar maled a zo kentoh debrierien vel evid nan int util. Eur vamm yaouank a hell dozvi beteg tri mil vi bemdez pa vo mad an amzer ha ma zo kalz mel.

Al labourezed

Al labourezed a zo ivez femellenned, mez ar re-mañ n'o-deus ket resevet digand an natur ar pezh 'zo neseser evid produi, rag se ar re-mañ ne reont ken nemed dastum mel hag ar pezh a zo neseser evid ezommou ar ruskenn ; i en em okup dezuz toud ar pezh a zell ouz prosperite ar famill, i a gempenn ar gestenn hag a zastum eur matier anvet propoliz¹⁴ gand an hini e reont hag e plafonont o zi. Ar matier a zo evel peg. Al labourezd a zastum ivez ar pollen hag a gerh an dour. ; ind-i a bozh ebarz e foñs an alveoliou (an toullou a zo e-barz er hoar) arviou dre ma vezont dozvet gand ar vamm, ind-i a zalh tomm hag a vag ar gwenan bihan, beteg ma vez stanket wardenzo en o alveoliou, ind-i ivez eo a ro boued d'ar vamm, a gempenn anezi hag zalh dezi eur gwir gard a enor keit ha m'ema-hi oh ober he dozved, ind-i ivez eo a ra ar polis en-dro d'ar gestenn, hag evel santinellou e teuont d'en em ramplasi dalhmad evid ober faksion war an nor, moned da doned a reont en-dro d'o zi, ha maleur d'an hini a yelo d'o atak.

Ar gwenan koulskoude nan int ket klaskerezed afer ha ne atakont nemed an hini a gredont beza enebour dezo, rag se an hini a zo ataket gand eur wenanenn ar gwella en-deus da ober eo plega e benn ha moned goustadig e-kuit, hag ar wenanenn d'he zro en em denno ivez d'he hestenn, ar pezh eo ar gwaso eo moned da hija an diouvreh pe traou all evid klask en em zivenn ; an dra-ze ne ra nemed irita anezo gwasoh a ze ez eer kazi zur da veza flemmet. E-pad m'ema ar re-mañ o surveilla an antre dezuz ar gestenn en diabarz a zo re all ha na jomont ket dilabour, gwelet ho-peus ar folennou koar ar re a ra on admirasion ken regulier evel ma'z int koñstruet, ar re-ze ive a zo greet gand al labourezed ; beza 'zo kalz tud hag a zoñj dezo e tastum ar gwenan ar hoar gand o zreid, en em dromplont, ar bouliou-ze a weler ganto euz o divesker a zo pollen, bleud gand an hini en em vagont hag e vagont ar gwenan bihan, pe propoliz, pezh gand an hini e vez garniset an diabarz dezuz ar gestenn, ar hoar a zo greet gand mel hag o treñka (fermenté) e-pad peder eur¹⁵ warn-ugent e korv ar gwenan ha taolet ganto goude ma'z eo kaledet evel ma teu ar bourjon d'en em zispartia dezuz ar lêz pa vez bervet mar deo treñk. Ha da ober eul liur koar ez a hervez ar re o-deus greet o studi war ar gwenan hag e-tro deg liur 'vel rag se ar hoar a goust ker, pa vo komprenet mad.

Ar Maled pe Gorererezed

Ar Maled pe Gorererezed a zo eur seurt gwenan ha n'o-deus ket *fonction* nemed da fekoñdi ar vamm, ha raktal ma komañs ar boued diminui, ar gwenan all en em laka da da zistruja anezo ; gwelet e vezont e fin ar miz Gwengolo o sacha anezo er-mêz euz ar gestenn, lod krog en o zreid, lod all en o askilli, pemp, c'hweh gand ar memez hini, hag hep truez e vezont taolet er-mêz pe douget memez goude maro pell dezuz an ti. Ar re-mañ eta ne vevont d'an hirra nemed pevar pe bemp miz.

¹⁴ propoliz : ?

¹⁵ eur : eurvez.

Labour ar gwenan

A-boan ma'z eo en em zastumet mad ar gwenan el leh ma soñjont ober o demeurañs, ma komañsont raktal da labourad evid kempenn o zi ; bizitet e vezo kement korn a zo, ha taolet er-mêz toud kement a hallfe jena anezo en o labour ; goude ma o-deus e gempennet mad e komañsont ober koar ; e-barz ar folennou koar e vez greet tri seurt alveol pe toullou. Beza ez eus labourezed evid ar gorerezed pe maled, hag ivez evid ar vamm, hag an tri seurt alveolou-mañ a zo disheñvel an eil diouz eben ; da genta, re al labourezed, deuz ar re a zo ar muia, a zo bihannoh ; goude e teu re ar maled a zo kalz brasoh, hag a vez atao e traoñ ar folenn ; goude, diwezatoh, pa vez pourvezet mad ar menaj, e vez formet ivez eun nebeud alveolou evid degemer mammou, mez deuz ar re-mañ ne vez ket kalz, hag a zo êz evid da anavezoud dre ma'z int atao stag deuz eur hostez bennag deuz ar folenn, ar re-mañ o-deus kalz heñveledigez gand eur podig mez deuz an hini eo kouezet ar frouezenn ; e-barz er seurt-se eo e vez dozvet ar vi a dle ober diwezatoh eur vamm ; deuz a hounnez e vez kemeret eur soagn partikulier ha dre ma teu ar preñv a zorti deuz ar vi-ze da vrasaad (rag da genta ar wenanenn a zo heñvel euz eur preñv ; dre ma teu ar preñv da vrasaad e vez maget gand eur vagadurez spesial, hag ar havell en hini ema, a vez astennet hag a zeu da gemer kazi form frouezenn en dero.

Ar vi a zo bet pozet en alveol-ze a jom eno e-pad tri devez ; d'an trede devez e teu da derri hag e sorti deuz outañ ar preñvig glaz-gwer ; war-dro ar pempved devez, ar preñvig-se en em astenn, ha war-dro ar seizved devez, goude beza lakaet dezañ provizion, e vez kachedet warnañ ; neuze eo e form e askellou hag e dreid hag a gomañs krignad ar pezh a zo lakaet da stanka warnañ, ha rag-se c'hwezeg pe seiteg devez da houde ma'z eo dozvet, ar vamm yaouank a hallfe sortial euz he havell, mez ma n'eo ket c'hoaz sortiet, an hini goz gand eun hed-gwenan a chomo eno da hortoz. Rag mar 'deus ar maleur da zoned da bourmen, ma vez kavet gand an hini goz, e vezo lazet raktal. Rag-se eta, mar deo retardet an hed-gwenan, pe dre an amzer fall, pe dre eur rezon all bennag, ar gwenan evid saovetei he buhez d'ar vamm a lakaio koar da stanka warni en he havell hag an dra-ze kement ha ma vo red beteg sortiet ar vamm goz ; neuze e ve kuriuz tostaad euz eur gestenn deuz an abardaevez-noz, evid selaou gulkvan¹⁶ ar vamm yaouank en he havell, an hini a gri war eun tu skiltr *tsi, tsi, tsi*, hag ar vamm goz a respont gand eur vouez grosoh *tue, tue, tue*. An dra-ze a zo eur merk e vezo eun hed-gwenan antronoz mar vez brao an amzer.

Ar vi a zorti deuz outañ al labourezed a zo heñvel euz ar re a zorti ar vamm hag ar maled 'mêz ma n'int ket lakaet er memez alveolou ; heulia a reont ar memez trañsformasionou evel ar vamm. Mez dre an diferañs a zo etre o havell hag ar vagadurez a roer dezo, al labourezed, e-leh sortial evel ar vamm a-benn

¹⁶ gulkvan : ?

c’hwezeg pe seiteg devez, a laka war-dro daou zevez warn-ugent a-benn doned er-mêz.

Viou ar maled¹⁷ a zo ivez heñvel euz ar re all, mez ar re-mañ a zo plaset e alveolou bravoh evid al labourezed hag a zo êz da anavezoud. Alvaleou al labourezed a zo kachedet, a zo plad, ar hontrol re ar maled a zo bombet, hag evel am-eus lavaret dija peurluvia e traoñ ar folenn. O zañstrañfomasion a zo kazi evel hini al labourezed, e tro tri devez warn-ugent goude ma vezont dozvet e teuont er-mêz euz o havell.

Peseurt lojamant rei d’ar gwenan

Ar gwenan nan int ket difisil ; n’eus forz peseurt lojamant a blij dezo, ha gweled a reer anezo o voned o-unan d’en em loja el lehiou drolla, en eur wezenn greuz, e-barz ar faoutou euz ar harregou, en touriou, er siminaliou ; partoud eo mad evito, gand ma vezo eun tamm abritet.

An dud o-deus greet evid o loja kestennou, lod gand plouz ; ar re-ze eo ar muia anavezet dre amañ ; lod all o-deus greet gand brankou keuneud moan ha teraset anezo gand eur matier all bennag, pri, plastr, raz, ha memez gand fank loened, greet e vez ivez gand plañch, hag ar re-mañ, hervez ma zoñj me, eo ar re wella, n’eo ket abalamour ma plijont gwelloh d’ar gwenan, mez dre ma’z int êsoh da labourad ha da vania ar gwenan. Ar seurt kestennou-ze a zo leun a diretenu hag en pep tiretenn a zo¹⁸ eur folenn, an hini a vez tennet e-kuit. Ar seurt kestennou-mañ a zo anvet e galleg : ruches à cadres mobiles. Beza ‘z eus deuz outo meur a sertanamant ha pep hini a choaz ar seurt a blij dezañ ar gwella, me a responto deoh. An hini ho-pezo greet anaoudegez ganti, toud int mad, na faot gouzoud labourad mad ganto. Setu amañ an hini am-eus choazet, da genta, eur hased heb foñs, daou dal ha diou gostenn, netra ken, ar re o-deus e diabarz, pemp sañtimetr ha daou-ugent a hed, tri-hant pemzeg ha tri-ugent millimetr lehed ha tri-hant pemzeg azao ; beza ez eus e-barz daouzeg tiretenn, hag evid lakaad an distañs ingal etrezo, ez eus : eur varretenn deuz eur sañtimetr. Ar re-mañ a zervij evid serri kloz ar gestenn deuz an treh hag a vez tennet e-pad an hañv, evid rei plas d’ar gwenan da zavel d’an treh, dre an treh, me a gomz deoh deuz eur halatrez, greet gand tammouigou plañch staget an eil ouz egile, evel frammou en eun ti, hag e peleh ar gwenan ah a da ober koar ha mel, eno memez eo e vez kavet an hini gwella hag ar finna. E pep penn euz ar halatrez a zo eur pignon greet ivez gand plañch, ha dindan unan anezo a zo¹⁹ eur prenestr gwer, dre an hini e heller gweled ar gwenan o labourad en diabarz ; evid goloi toud ar gestenn a zo greet eun doenn gand plañch hag a ziskenn warni evel eur voest, dindanni e vez lakaet eur bontenn, greet ivez gand plañch, ha dirazi, eur plañkennig vihan evid servijoud da dreuziou. Eur gestenn pozet er feson-ze en he flas he-deus an êr euz eun ti bihan. Bremañ, d’ar re a houlenno ganen perag

¹⁷ Viou ar maled : ? ? ?

¹⁸ a zo : ez eus

¹⁹ a zo ; ez eus

eo ar gestenn-ze da veza preferet da unan plouz, me a responto : da genta, e-bazr ar seurt kestennou-ze, eo êz gouzoud petra a dremen, rag ma heller o dogeri, ha bizita toud an tiredennou, an eil goude eben, rag-se e hellit gweled ha beza o-deus ho kwenan eur hleñved bennag, rag ar gwenan o-deus ivez kleñvejou evel al loened all, beza a zo surtoud tri gleñved hag a sko anezo priñsipilamant, an tri gleñved-mañ a zo anvet e galleg “fausse teigne, loque“ ha “dysenterie“. Ar fausse teigne a zo eur preñv hag a zo anvet e kalz a blasou al laer-gwenan, toud kement den en-deus gwenan en-deus gwelet ar preñv-se, an hini a ra e riboulou a-dreuz ar hoar. Ar “loque“ eo ar gwasa kleñved o-deus ar gwenan, rag ma’z eo eur hleñved staguz, ; gand ar hleñved-mañ ar gwenan bihan a zo c’hoaz en o havell, a zeu da vervel, hag er hiz-se, eur gestennad gwenan a zo buan distrujet. An “dissytenrie“ eo ar red-korv, ha pa o-deus ar hleñved-mañ, e weler anezo simpl ha taraset ganto treuziou o zi. Euz pep hini euz ar hleñvejou-mañ a zo bet klasket louzou ha ne hallan ket lavared deoh pe ez int mad pe n’int ket, rag n’am-eus ket bet a ezomm da ober implij deuz outo.

Ar gestenn pleñch o-deus c’hoaz eun avañtaj all, enni e hellit gweled pe eo kreñv ar bourvizien pe n’eo ket, ha mar n’eo ket, e hellit lakaad, ouspenn-ze, gand ar seurt kestennou-ze a heller ober neizioù gwenan pa gerit.

Penaos maga ar gwenan

Evid rei magadurez d’ar gwenan ma n’o-deus ket a-walh, setu amañ e pe feson e roan-me. Lakaad war an tan da deuzi tri-hart mel gand eur hart dour, peotramant daou liur sukr munud gand pep hanter litrad dour, goude e taolan anezo en eur pod, ar pod-se a dlefe kaoud eur bord evid galled staga warnañ eun tamm lien groz. Ar pod a vezo kaset evel-se beteg ar gestenn ezomm, ha war an hini e vezo pozet war henou, war eun toull greet e-barz lost ar gestenn, deuz an hini a gomzin deoh bremaig, ar pod eta o veza rañverset e henou d’an traoñ, ar gwenan a zeu dre zindan a-dreuz an tamm lien da zuna ar pezh a vez lakaet ennañ, hag evel-se e heller o maga ha lakaad ar vamm da zozvi muioh, mez arabad e vefe moned da lakaad boued dezo war greiz an deiz rag egspozi a rafed anezo d’en em beillad ; deuz an abardaez eo war-dro kuz-heol e tlefe beza kinniget dezo ar vagadurez-se, hag ar pod a dlefe beza tennet diouz ar mintin, hag evid ober an operasionou-ze e vefe mad kaved eun tammien siret evid stanka an toull bep gwech ma vez tennet ar pod r-kuit, ha war an tamm lien-ze evid e seller en e blas a vez lakaet eur mennig plad, hag a-benn ar wech all, en eur denna ar mên e-kuit, ha poza ar pod en e blas,, an operasion a vez greet heb direnka ar geillenenn²⁰.

²⁰ geillenenn ? (marteze eur skrid fall el leor orin. Meur a hini a zo).

Ar hestennou plouz

Dre amañ ar hestennou plouz eo a zo anavezet ar muia, mez ar hestennou plouz-se ouspenn ma'z eo diêz mania, enno ar gwenan a zo c'hoaz greet fall, peurvuia re vihan. Mez kalz euz ar wenanerien a zoñj dezo ez eo gwelloh eur gestenn vihan eged unan vraz, rag ma o-deus muioh a hedjou-gwenan, emezo, eo ema o "erreur" rag da betra e talv eun dornadig gwenan en eun tamm kestenn ha n'o-devezo ket a blas d'en em "remui".

Gwir eo muioh a neziou o-devezo, mez mez n'eo ket ema o "frofit", petra a dalv ugent na tregont kestenn mar ne reont deoh muioh a vel evito. Ar hontrol eo, an dispign a zo kalz brasoh hag an amzer a goller a zo ivez. Ya, evid kaved kalz mel ha tenna "profit" euz ar gwenan eo red kaved kestennou braz hag ober hedjou-gwenan braz, me a lavar ober hedjou-gwenan braz, rag gwelloh eo atao ober eun hed-gwenan evid na 'z eo lezel anezañ d'en em ober e-unan. Diwezatoh e lavar in deoh penaoz ober an hedjou-gwenan, mez da genta ez an da lavared deoh penaoz ober ho kestennou plouz.

Evid ar re na garfent ket dilezel o hestennou plouz, e vez mad dezo heuill an "avis" a 'h an da rei dezo. Setu amañ penaoz e ran-me ma re. Da genta al lost a zo dleet dezañ beza plad e-leh beza bombet, hag e klefe e kaved pevar pe bemp sañtimetr ha tregont a ledander, tregonpe daou ha tregont donder, ha ken ledan deuz an treh evel deuz an traoñ, er foñs e vezo lezet eun toull azeiz pe eiz sañtimetr, setu aze ar gestenn, ha bremañ, lakad war he gorre, e vezo greet unan all, an hini a vezo anvet eur galotenn. Houmañ he-devezo eur foñs bombet, hag a dlefe kaoud he genou er memez degemer gand foñs ar gestenn, hag ugent sañtimetr donder,, ar galotenn a vezo pozet war ar gestenn,, hag ajustet deuz outi pe gan pri, pe gand fank loened. Mar grit ho kestennou er feurm-ze, ne vezo mui red deoh distruja ho kwenan evid kaved o mel.

Penaoz tenna ar mel digand ar gwenan.

Tenna o mel digand ar gwenan heb o distruja, a lavare din-me bremañ 'zo c'hwezeg vloaz eun den deuet war an oad, hag en-devoa bet gwenan a-hed e amzer, tenna o mel digand ar gwenan heb o distruja, emezañ, a zo eun dra imposubl, nemed sorsere e vefeh.

Eun devez e oan e-barz em jardin, digor ganen unan euz ma hestennou, an heol a oa tomm hag ar gwenan a nije en-dro din, na mask na tok, eun den en eur dremen a welas ahanon hag a jomas en e zao estonet nêt, petra a rit ? emezañ. Tenna o flemm digand ar gwenan, a respontis dezañ. C'hwi, emezañ, a oar dilemma ar gwenan ? Ya, zur, a respontis dezañ, gweled a rit hini ebed ne êsa mui flemma. Mad, kredet en-devoa an den-ze ahanon, hag o voned kuit e oa heb goulenn muioh a egzisplikasion, lakaet gantañ en e zoñj hervez ma anzavas euz ouzin goude, e oan-me sorserez.

Moned a ran eta da zeski deoh ivez ma zorserez. Ar sorserez-se a vez greet gand moged, red eo eta kaved eur mogeder. Ar mogeder a zo eur souflez war an hini e vez pozet eur gorsenn houarn gwenn an hini a vez lakaet traou evid ober

moged, pillou lien, koad brein pe memez fank saout sehet, n'eus forz petra a zo mad gand ma raio moged, mar deus ganeoh eta eur mogeder mad, n'eo ket red deoh kaved neh evid tostaad deuz eur gestennad gwenan gand ma vefe brao an amzer, arabad e ve avad moned na re vintin na re ziwevad, na pa vezo fall an amzer ; etre nav eur deuz ar mintin, ha peder eur deuz ar pardaez eo ar gwella mare a zo. Gand ho mogeder c'hwi c'hwi a daolo moged dre an toull e-barz ar gestenn, ha neuze ar re o-deus kestennou koad gand tiretennou a hell a hell digeri ha tenna an tiritennou, ha gand eur broust e reont d'ar gwenan koueza hag e kasont ganto ar mel, arabad e vefe koulskoude ankounac'haad lezel ganto evid goañvi, etre pemp liur warn-ugent ha tregont liur, morse nebeutoh. Evid ar hestennou plouz n'eo ket ken ar memez tra, evid ar galotenn ez eo êz, goude ma ho-peus mogedet ha preparet eun toull e-barz an daouar evel am vez greet evid o laza en eun tu bennag en disheol mar zo moyenn, kasit ganeoh ar galotenn ha pozit anezi war an toull, lakit douar en-dro dezi, c'hwi a lezo eun toull e pep tu, dre unan anezo c'hwi a daolo moged a vare da vare, hag ar gwenan a zortio dre egile, hag ah aio en-dro d'o hestenn e-leh ma'z eo chomet ar vamm. Beza e hellit memez kas ganeoh ar galotenn gwenan hag all, en eur hrañj pe en eun ti agostez, hag o lezel eno er hiz-se ken a blijo gand ar gwenan moned ahano o-unan. Meur a wech em-beus bet kaset ganen kalotennou e-bazr eur hamp memez, hag en eur lezel ganto eur prenestr digor a-benn an noz, toud ar gwenanze a zo eet ahano d'o hestenn rag ar gwenan ne jomont ket e leh ma n'ema ket ar vamm.

Bremañ evid ar gestenn ez eus muioh a labour ; koulskoude e heller ivez ma zo re e-barz tenna deuz outi ha setu amañ e pe feson. Kemerit eun trebez ha diou gestenn goullo, preparit ivez diou vaz voan a hanter-kant santimetr pep hini, gand ho mogeder it da gaved ho kestenn, mogedit anezi, kasit anezi ganeoh war an trebez en disheol, lakit en he flas unan euz ar hestennou goullo evid degemer ar gwenan a zo o toned euz o labour, goude pozit ho kestenn war an trebez he genou d'an neh, ha lakait ar gestenn goullo all warni, roit c'hoaz eun tammig moged, ha lakit evdi mired euz ar gwenan da zoned er-mêz eun tamm serpillerienn, komañsit neuze gand ho tiou vaz skei war ar gestenn leun deuz an eil tu d'egile, en eur gomañs da genta deuz an traoñ, ken ho-pezo greet d'ar gwenan pignad toud e-barz en hini d'an neh ; an dra-mañ a houlenn eur hard-eur pe ugent munud, eun hanter-eur d'an hirra.. Goude c'hwi a gaso ganeoh ar gestenn ema ar mel enni hag a denn deuz outi ar pez a zo re, ha goude en eur boza adarre warni ar gwenan gand eun taol dorn war foñs ar gestenn e reoh dezo koueza en-dro ha neuze e kasoh anezo adarre d'o flas.

An neiziou gwenan

Bremañ, mignoned,, ez an da lavared deoh penaoz ober neiziou gwenan, ha pe da vare ober anezo, setu amañ penaoz en em gemeran-me evid ober ma re, mez evel ma'z an da zisklêria amañ ar pez a zo ar priñsipalla hag an delikata e-barz ar gwenannerez e fell din roi deoh da gompren ez eo gwelloc'h kaved hanter-kant

mil gwenanenn en eur gestenn evid ma'z eo kaved anezo etre diou gestenn : gand kalz nebeutoh a vel e rafent evid goañvi ha kalz muioh e tastumenfent e-pad an hañv, rag se eta e-leh beza evel a zo kalz gwenannerien o klask ar muia ar gwella a neziou gwenan, me ne glaskan nemed unan dre bep diou kestennad, ha setu amañ e peb feson en em gemeran evdi o ober. Goude beza lakaet wra ma bizaj eur mask greet gand eun dra bennag sklêr evel eun tamm tul, (rag gwelloc'h eo atao prezerved ar vizaj ha prepared eur gestenn houllou evid reseo an neiz gwenan, e kemeran ma mogeder, ha goude beza mogedet e tigoran ar gestenn, ha pa 'm-eus kavet ar vamm e pozan anezi e-barz ar gestenn houllou ha goude e kemeran war-dro euz ar gwenan a jom e-barz ar gestenn evid lakaad asamblez ganti, goude ze e serran an diou gestenn ; neuze ez an da gaved unan all hag a zo ivez krenn en e wenan, ha beza ivez mogedet anezi e krogan enni hag e kasan anezi da eur plas all a vez prepared eviti, neuze e tistroan da gerhed ma neiz gwenan hag e tougan anezañ e plas an hini am-eus diblaset, hag ar gwenan a zo eet deuz hounnez da labourad a zeuio bremañ da greski ma neiz gwenan,, hag evel ma zo ganto pourvizion e vezint resevet mad ; setu eta, mignoned, penaoz e hell ober ar re o-deus kestennou gand tiradennou.

Evid ar re blouz ivez e ve mad ober an neziou gwenan, ha setu amañ e pe feson e reer anezo. Er pemzeg deiz diweza euz a viz Mae, pa vezo brao an amzer, kemerit ho mask hag ho mogeder, choazit ar hestennou kreñva ha grit evel am-eus lavaret deoh evid tenna diganto o mel, ha pa ho-pezo kaset e-barz ar gestenn houllou, ar penn brasa euz ar gwenan, kasit ivez anezi e plas unan all d'an hini ho-pezo cheñchet plas evel am-eus lavaret uhelloc'h, hag er feson-ze ho-pezo neziou gwenan kreñv, hag a zastumo deoh kalz a vel, dre ma vezint greet abred, hag arabad eo ankounac'haad ar proverb galleg hag a lavar : *essaim en mai, vache à lait*, ar pez a zififi neiz gwenan, e miz Mae buoh lêz.

Evid an neziou gwenan a zeu re ziwezad e miz Gouere hag e miz Eost, e ve gwelloc'h ober dezo moned en-dro war o mamm, kerkoulz evid ar re a zo re vihan,, ha setu amañ e pe feson ober an dra-ze goude beza dastumet anezañ en eur gestenn mar gellit gouzoud deuz an hini eo sortiet, ledit dirag ar gestenn-ze eul liñsel, lakit he hornou dindan bordou ar gestenn evid na vezo ket trohet dezo o hent, kemerit an neiz gwenan ha gand eun taol dorn seh war lost ar gestenn grit dezo koueza war ar penn all euz al liñsel goude beza o mogedet, rag arabad e ve gwech ebed ankounac'haad mogedi ; pa ho-peus greet an dra-ze sellit piz hag ho-pezo chañs da weled ar vamm o sevel euz an neh gand al liñsel o voned etrezeg ar gestenn ; mar kavit anezi, trohit trohit dezi he gouzoug ha neuze e hellit beza sur e chomo ar re all e-barz en o hestenn.

E pe feson reünisa diou gestennad gwenan

Eun devez, unan euz ma amezeien a lavare din : « mez, emezañ, pa 'z'eo' gwir na lazit ket a wenan e-barz nemeur n'ho-pezo mui a blas da lakaad anezo, n'en em dromplit ket, ma ne zalhan morse da hoañvi nemed ar re a zo kreñv, ar re all a vez reüniset euz outo, ar pez a zeu c'hoaz da roi dezo muioh a

nerz evid harpa gwelloh euz ar goañv, rag ma talhint muioh ar vres e-bazr ar gestenn, rag ar gwenan a vev muioh er goañv gand ar vres, evid na reont gand mel ha prouvet eo penaoz hanter-kant mil gwenanenn en eur memez kestenn ne zebront ket muioh e-pad ar goañv eged na ra tregont mil hepken, setu eta unan euz an avantajou a zo o kaved neziou gwenan kreñv, rag se pa dosta euz ar goañv me a ra d'am re en em unisa an eil euz eben ma'z int re zister, ha setu amañ ar feson a gemeran evid an dra-ze. Beza e heller ober e diou feson : kenta feson, goude beza e-pad miz Gwengolo, tostait tammig ha tammig an eil kestenn euz eben en eur lakaad war horre an hini a zoñjer koñservi, talom dre an toull a zo e foñs ar gestenn dindan eun nebeud loaiadou mel tano en eur lakaad e-bazrz eun nebeudig dour mar deo red, ha mogedom anezo c'hoaz eun tammig, ha goude beza stanket mad euz ar re toud war horre evid forsi anezo da labourad dre ar memez toull, lezom anezo eno e-pad ugent devez bennag pe ouspenn er feson-se,, ha goude dre eun devez brao deuom en-dro ha tennom ar gestenn dindan hag hijom anezi war eul liñsel pozet evel am-eus lavaret dija, hag ar gwenan a yelo en-dro e-barz en o hestenn, e leh ema ar vamm. Arabad e vefe avad ma tiguezfe ar vamm beza e-touez ar re-mañ, moned da laza anezi, rag dija a-benn neuze n'ez eus nemeti e-barz an diou gestenn, unan anezi a zo bet lazet gand he fenn²¹, an hini yaouank a dre an hini wella a zo bet an treh dezi.

Beza ez eus eur voyenn all hag a houlenn eun tammig muioh a amzer, mez nezue n'eo ket red doned diou wech, - amañ e komzan surtoud deuz ar hestennou gand tiretennou goude beza tostaet an diou gestenn an eil euz eben evel am-eus lavaret dija ha beza mogedet anezo. – e komañsom digeri an hin a zo da goñservi, tennom deuz outi eun hanter bennag deuz an tiretennou hag hijom ar gwenan deuz outo gand eur bluenn evid ma kouezfont en-dro d'ar gestenn. Goude greom ar memez tra d'eben, pozom an tiretennou a jom e-barz er gestenn da goñservi gwenan hag all, goude beza roet dezo c'hoaz eun tamm moged, arozom anezo mad gand mel tano evid lakaad anezo d'en em lipad ha tenna diganto ar zoñj d'en em gombati. N'eo ket red deom en em okupi diouz an diou vamm, unan anezo a vezo lazet gand eben, ha ne jomo e-barz ar gestenn nemed an hini a vo bet viktoriu, arabad e ve ankounac'haad e ranker lezel ganto ar brovizion nesaser evid goañv etre pemp-warn-ugent ha tregont liur mel.

Aliou mad d'ar re a bren gwenan

Ar re o-deus c'hoant da brena gwenan eo mad dezo teuler evez, rag evid toud an traou all, e heller beza tromplet, ar mare gwella da brena eo fin ar goañv, miz C'hwero pe komañsamant miz Meurz. Red eo da genta gouzoud hag i o-deus provizion a-walh evid paseal an amzer fall en eur ziboueza anezi e heller gouzoud tost : da vad eur gestenn blouz a , dlefe poueza d'ar mare-ze etre pemzeg hag ugent liur. D'an eil, gweled hag hi a zo ganti koar fresk ; mar deo melen ar hoar pe brun, neuze eo mad, mez mar deo du, neuze eo fall. D'an trede,

²¹ lazet gand he fenn ?

gweled hag hi a zo ganti forz goradou, da lavared eo ar gwenan bihan e-barz an alveolou. : hennez eo ar poent priñsipalla, en eur gostea ar gestenn e heller en em renti kont euz an traou-ze ; mar zo e-barz kalz gwenan en o havell, mar dint bodet en eur memez takad, kement-se a zo eur merk ez eo mad ar vamm, er hontrol, mar gwelit anezo eparpillet du-mañ, du-hont, mar gwelit ez eus e-barz ar hoar kalz a alveolou bombet er re ema ar maled, kement-se a zo eur merk eo koz ar vamm.. Pa ez eer evel-se da brena gwenan, e ve mad d'ar prener, heb rei netra da zoñjal, iñteroji ar gwerzer, abaoe pegeid eo bet an hed-gwenan-ze, diwar an hini ez eo deut, diwar an hini ez eo deut, ha goulenn hag hi he-devoa taolet ar bloavez a-raog, rag dalhit mad soñj, ar vamm paseet he zri bloaz a zo koz, hag evel ma'z eo ar vamm-goz eo a barti gand an hed-gwenan kenta, ar vamm-ze he-deus atao da nebeuta eur bloaz, ha marteze ouspenn, mar n'h-deus ket taolet ar bloaveziou a-raog. Rag se, kalz euz ar wenanerien, en eur lakaad ar souffrenn dindan o hestennou koz, ne zoñjont ket oh ober petra emaint hag a zoñj dezo laza ivez o gwenan koz, eno en em dromplont, rag o tistruja o gwenan yaouank eo e vezont,, ar hoar eo ah a da fall,, rag se e vez mad cheñch anezañ beb eun nombr amzer, hag evid an dra-ze, eo mad ar reünionou.

Gwenanenn mal (bar)
labourez

Gwenanenn vamm

Gwenanenn

Goude beza prenet ho kwenan, mar n'ho-peus ket pell da gas anezo, lakit endro dezo eur zerpilleierenn vraz ha dougit anezo euz ho kein, mez mar hoh-eus pell d'o has, kemerit eur harr gand remortchou, an dousa, ar gwella, lakit war ar foñs eur gwiskad mad a blouz, ha goude beza paket mad ho kestennou, lakit anezo e-barz ar harr, hag er feson-ze, ho kwenan n'o-deveus ket re da zoufr deuz ar stroñsou.

Peseurt plas eo ar gwella d'ar gwenan

Choazit evid ho kwenan eur plas e leh ne vezint ket re egspozet d'an amzer fall, er gwasked muia ma vezo posubl, ha troit anezo, ma hellit, etre ar sao-heol hag ar hreisteiz, hennez eo, hervez ma soñj, ar gwella situation a heller rei dezo, rag an heol en eur zével a zeu raktal da hedi anezo da vond d'o labour, sevel mintin a astenn an deiz, hag a gresk ivez ar mel. Mez surtoud na droit ket anezo 'trezeg ar hreisteiz, rag er goañv, an heol a zeu da bara en o hestenn hag a ra dezo sortial, hag aliez ne hellont ket dizrei, rag ma vezont dastumet gand ar yenijenn ; hag en hañv ar grez a laka ar gwenan da jom da ober o baro war an treuziou, hag aliez, a laka ivez ar hoar da deuzi ha da goueza. Pozit ho kestennou eur metr hanter pe daou vetr an eil deuz eben evid m'ho-pezo plas da da hoari en-dro dezo, ha lakit dindanno eun dorchenn a dregont pe daou-ugent sañtimetr sav.

Aliou mad evid peb miz

E miz Genver, surveilla ar hestennou gand aon na zeufent stanket gand an erh pe gand aon na'z afe loened louz enno evel al logod hag ar mulod²², ha mar deufe brao an amzer, pa vezo an erh o teuzi, stanka an toull gand eun dornad sabl mired euz ar gwenan da zortial, rag ar re o-devezo ar maleur da zortial a vezo dastumet gand ar yenijenn hag a jomo da vervel war an douar yen.

E miz C'hwevrer, mar ve brao an amzer, ar gwenan a zortio dija nombruz euz o hestennou hag a zeblanto saludi dija an distro euz an nevez-amzer, mez mar deo gleb an douar, ar re en em bozo warnañ a jomo eno da vervel, rag an douar a zo c'hoaz yen, mad e vefe eta mired outo da zortial ; war fin ar miz, pe vezo seh an douar ha brao an amzer,, e ve mad rei eun taol balvenn²³ war ar pont²⁴ evid skuba toud al loustoni a zo warnañ, dija ar vamm he-deus komañset he dozved, ha mar zo ganti pourvizion, e kontinuo beteg fin an nevez amzer.

E miz Meurz ez eo mad bizita ar hestennou evid gweled ha beza emaint en etad²⁵ vad ha lakaad boued d'ar re a zo dibourvez, tailla ar hoar, tenna toud an hini du ha louedet e-kuit, kempenn en-dro d'ar hestennou, ha teuler sabl en-dro dezo.

E miz Ebrel eo eur blijadur gweled ar gwenan, pa vez brao an amzer, o tond dija gand bolodou melen euz o divesker hag o koueza war an treujou pounner karget a bourvizion, mez aliez an heol a ra d'ar gliz mintin sevel abred diwar ar yeot, neuze mar n'eus ket soursenn dour ebed a-dost e ve red lakaad dezo dour en o dispozision.rag e-pad an nevez-amzer hag an hañv, ar gwenan o-deus ezomm kalz a zour, evid an dra-ze, n'eus forz petra a zo mad gand ma chomo dour e-barz, red e vefe avad lakaad mein e-barz ken uhel hag an dour evid ma hello ar gwenan en em lakaad war ar vein-ze da eva dour ; er miz-mañ ivez e heller remerkoud pere a zo kreñv ha pere a zo simpl ivez hag o-deus eur vamm

²² mulod : morsenn f. ; logodenn-vors.

²³ balvenn : balv.

²⁴ war ar pont ?

²⁵ en etad : galleg ; ha mad int.

vad vo gwelet o vond hag o tond gand pres, hag o tegas ganto pollen en aboñdañs ezu o zreid, mad e ve vefe merket ar re-ze, rag deuzouto e vezo greet an neziou gwenan e miz Mae. Er hontrol, ma vefe gwelet unan bennag ha na lakfe ket a bres, pe na zastumfe ket a bollen,, e vefe mad bizita anezi raktal, rag kazi sur honnez a zo heb mamm, neuze, ar re o-deus kestennou plouz, ar gwella o-deus da ober a ve raktal unisa anezi euz unan all ; ar re o-deus kestennou gand tiredennou a hellfe c'hoaz savetei ar seurt-se en eur lakaad dezo diou diritennad bennag euz eur gestenn all, er re e vezo gwenan bihan ha viou euz a beb oad, hag ar gwenan neuze en em gargo da ober eur vamm nevez hag evel-se an domaj a vezo reparaet.

Miz Mae eo unan euz ar gwella miziouo-deus ar gwenan pa vez brao an amzer ; ar miz-mañ eo gleet ober ar miziou gwenan evel a zo²⁶ bet lavaret, hag an neziou gwenan a glefe beza dalhet pemzeg devez pe teir sizun e-barz ar gestenn heb lezel anezo da vond e-barz ar halatrez nag er galotenn, rag ma vefent lezet da vond eno, ar vamm a yafe ivez da heul, hag a zozvfe eno he viou, ha nezue ar gwenan a yafe eno pollen ha rouged²⁷, ar re a rofe eur vlaz fall d'ar mel.

Miz Even a zo ivez unan euz gwella ar miziou ar gwenan rag ar fleur a zo c'hoaz stank, hag ar gwenan ne gollont ket o amzer. An hini n'en-defe ket greet e hedjou gwenan e-pad miz Mae a zo dleet dezañ o ober en deveziou kenta euz ar miz-mañ.

Miz Gouere a zo unan euz an treuta miziou a zo e-pad an hañv, rag ar foenneier a zo trohet hag ar fleurjou a zo diminuet, ne jom kazi an drez, hag a rofe c'hoaz d'ar gwenan eun tamm boued.

Miz Eost a zo mad rei an ed-du a zo en e fleur hag hennez eo a fornis ar muia mel.

Miz Gwengolo eo ar miz gwella, rag deuet eo ar mare da zastum an eost ha m'o-deus labouret mad ar gwenan e-pad ar bloaz, ar gwenaner a vo joauz e-pad ar miz-mañ rag ar mel a redo en e di.

Evid ar re n'o-deus ket eun tennet mel, eun iñstrumant anvet e galleg "mello-extracteur" gand an hini e vez tennet ar mel heb abimi ar hoar, ar gwella moyenn a zo da zastum mel brao ha toud ar pez a zo nesesereio gwaska anezañ en eun tamouez pozet war eur bodez pe eun dra bennag all evid ma tivero e-barz, ha lakaad a-dreñv eur prenestr gwer dre an hini e paro an heol warnañ ; an dra-mañ a zo mad da ober surtoud evid ar mel euz ar halatrez hag evid ar hatolennou rag hennez eo ar mel gwella.

E-pad ar miz-mañ ivez e vez greet ar reünionou evel a zo²⁸ bet lavaret dija.

Miz Here, er miz-mañ ar re n'o-deus ket c'hoaz peurdennet digand ar gwenan ar pez o-deus re, ez eo poent dezo en em hasta, rag an deveziou brao a zo o voned da dremen, ha dre ma hirraio an noz, ar gwenan a zeuio da veza diêsoh da

²⁶ a zo : ez eus

²⁷ rouged : ?

²⁸ a zo : ez eus.

embreger. Red eo ivez ober ar reünionou ha nompas derhel nemed ar ruskennou a zo enno koar mad ha mammou yaouank, dalhit mad soñj eo red kaved da nebeuta pemp liur warn-ugent mel evid kavet eur ruskenn vad da hoañvi.

Miz Du, ar miz-mañ ar re n'o-deus ket a labouriou all da ober, a hellfe en em okupi da ober kestennoù, en eur surveilla eun tammig ha gweled ha beza ez eo goloet mad o hestennou ha bihan a-walh an toull evid mired euz al logod hag ar mulod da voned eno rag er miziu-mañ ar gwenan o-deus ezomm da veza lezet er brasa trankilite.

Miz Kerzu, evel miz Du, a zo eur miz a drankilite evid ar gwenan ha ma'z int goloet mad nan eus netra ken da ober dezo ; mad e vefe koulskoude gweled ha ne vefe ket stanket an toull gand an erh pe antreet logod eno.

Eun aviz mad

A-raog echui al leorig, ma mignoned am-eus c'hoant da rei deoh eun aviz mad ; gouzoud a rit toud penaoz an union a ra an nerz, mad eo eta en em unisa e pep tra, ha beza a zo bremañ sindikajou evid pep seurt micheriu, ar wenanerien o-deus ivez sindikajou pe sosietou er re en em glever evid pep tra hag a zell deuz outo. Amañ e Breiz ho-peus unan hag a zo anvet sosiete euz ar wenanerien euz a Vreiz, hag en penn deuz outañ ema an aotrou Le Mée, misioner apostolik, person e Merillag, Côtes-du-Nord.

Ar sosiete-ze en-deus eur bultañ beb miz war an hini e kaver a bep seurt kelennadurez war sujed ar gwenan. Eur skoed ar bloaz e koust ; alia a ran ahanoh, kement a gompren mad ar galleg, da antreal e-barz er sosiete-ze ken talvouduz evid ar re o-deus gwenan.

Rei a ran ivez ali da gement n'o-deus ket c'hoaz a gestennou gand tiretennoù da lakaad degas dezo da vihanna unan evid patrom, ha goude e hallint ober anezo o-unan, rag ar hestennou-ze a zo kalz gwelloc'h evid ar re all.

Kavet e vez kestennoù ha toud ar pezh a zo neseser evid labourad gand ar gwenan e ti an aotrou Emile Bondonneau, 142, faubourg Saint-Denis, Paris.

Ha bremañ, mignoned,, e reketan deoh kalz plijadur o labourad ho kwenan, kalz a vel en ho kestennoù, ha kalz pasianted, surtoud er bloaveziou kenta, rag evel na zesker ket lenn en devez kenta ma'z eer d'ar skol, ne zesker ket kennebeud mad a-walh labourad ar gwenan er bloavez kenta, c'hoarvezoud a ra gand meur a hini ahanoh evel a zo²⁹ bet c'hoarvezet ganen ma-unan, pa oan o komañs, am-eus bet greet ivez ar pezh a anver, meur a vetis, mez gand perseverañs e teuer a-benn euz pep tra, perseverit eta hag e viot sur da erruoud.

Ha te, leorig bihan, kerz bremañ en da hent, furch partoud ha na dremenez en nebleh heb êsa antreal, goulenn degemer memez er maneriu, er presbitaliu, er skoliou, e ti ar bropritourien binvidig hag e ti ar merour, mez surtoud e ti an artizan, ar micherour, en devezour a zo o chom er pennoù tier bihan hag er lochennoù plouz, ha dalh soñj mad eo evid ar re-ze priñsipalamant eo ez out bet

²⁹ a zo : ma'z eo ; ez eus

greet, ha ma zo unan bennag da ober fae warnout, gra eur zao diouskoaz ha kerz pelloh, e leh ma kavi degemer mad.

Chañs vad dit !

J. L. HENRY

Istor eur gwenaner

Fañch ar Berr a oa eun den yaouank vaillant, mevel e ti Yann an Hir, pa oa disklêriet ar brezel etre ar Prus hag ar Frañs er bloavez 1870. Beza en-doa ugent vloaz d'ar mare-ze, hag e oa bet galvet unan euz ar re genta evid mond da zivenn e vro. Ober a reas e zever gand vaillantiz, ha meur a Brusian en-devoa ledet war an dachenn, pa zegouezas gantañ beza tizet e-unan gand eur boled en e skoaz ; setu e oa red dezañ mond d'an ospital, hag a-benn ma oa pare, e oa sinet ar peoh. Evel na oa ket c'hoaz pare mad e skoaz, 'oa roet dezañ eun tammig pañsion da zond d'ar gêr.

Fañch ah eas adarre da di e vestr koz, ha degemeret e oa gand seul-vui a joa ma oa eun den gwiabl e peb feson. E skoaz a ree c'hoaz eun tamm diêzamant da ober eur serten labouriou, mez 'benn eun tammig ar boan a zisparisas tre, hag hebdale ne zante mui netra.

Yann an Hir a oa intañv eun tammig a oa, hag evid dresa dillad an tiegez e veze gantañ eur gemenez, heh ano Mari-Jan ar C'hrenn, intañvez deg pe daouzeg vloaz deuz Per Ar Braz. Hogen Mari-Jan ar C'hrenn he-devoa eur plah yaouank, anvet Annaig, hag a veze ivez assemblez ganti o wriad. Eun devez ma oant o labourad e-bazr ti Yann An Hir, Fañch ah eas, goude ma oa debret e lein, da gas e chupenn d'ar gemenez da zresa, sellou Annaig hag e re en em erruas, hag eur hoaradenn a darzas war muzellou pep hini anezo, hag euz azaleg an devez-se, Fañch hag Annaig en em garas : hag eur pennadig goude e oant gwelet o-daou o vond assemblez gand o herent hag o mignoned d'ar mêri ha d'an iliz evid beza unanet da viken.

Setu eta greet an union. Fañch a jom c'hoaz da vevel gand Yann An Hir. Annaighag he mamm ah a atao da wriad evel diagent. Ar hounidegez ne oa ket braz, pemp kweneg bemdez ne houneze ken eur gemenez d'ar mare-ze, hag a-benn e veze deut fin ar bloaz, ha paeet ganto an toullig ti e-leh ma lojent, ne veze ket braz an arhant a hallent lakaad a-gostez, greet o-devoa koulskoude eun tammig boujedenn war-bouez beza piz a-walh ha pa oa hejet mad an diou yalh, o hini hag hini Fañch, e oa bet kavet enno peadra da brena plas evid ober eun ti da loja. Ha Fañch da goulenn digand e vestr ha kontant e vefe bet da werza dezañ eur hornad striz a oa du-hont er penn all da bark an hent. Yann a oa eur paotr hag a oa eur mignon braz d'an arhant., hag ar hornadig park-se ne veze morse labouret, ne oa ennañ nemed drez ha spern, setu perag ne oa ket bet dao sacha war dioukouarn Yann evid kas anezañ da di an noter. Mez pa oa prenet plas an ti, an arhant a oa eet bihan., setu ma oa red gortoz ken a vefe gonezet adarre evid ober anezañ ; mez eun amezeg hag a oar ez eo Fañch eun den a-zoare a zeu eun devez d'e gaoud, hag a bropoz rei arhant dezañ da zevel e di.,

« Te, emezañ, a baeo din interest deuz outo keit ha ma vezint ganez, hag a restaolo anezo din pa giri ». Ha setu Fañch o vond da houlenn kuzul digand e vamm-gaer hag Annaig, hag int en em zesida da gemer arhant da ober an ti ; greet e oa eta, ne oa ket greet gwall uhel avad, rag damant a oa d'an arhant, dre ma oar oblijet da gaoud rekour da yalh an estren ; moyenn a oa koulskoude da loja ennañ, frank e oa a hiz all, eun doenn soul a oa lakaet warnezañ, hag an devez ma oa echuet, Mari-Jan Ar C'hrenn a zride he halon gand ar joa, biskoaz n'he-devoa bet ti ebed en he ano heh-unan.

Prestig goude eun neventi all a zeuas c'hoaz da greski dezi he joa. Annaig a lakaas er bed eur mab euz ar re vaillanta, d'an hini e oa roet an ano Jañ-Mari, rag hemañ a oa fillor d'ar vamm-goz. Er memez devez c'hoaz, en eur zond da glask eur paeron, Fañch a gavas ivez eur mell neiz gwenan, euz eur bod dero, tostig d'e di. « Arsa, eme Fañch, red e vefe lavared eo hemañ evidon eun devez a voneur, rag da veteg hirio n'am-eus bet loen ebed din-me va-unan, ha setu bremañ ne don mui evid niveri anezo, ha degouezet er memez amzer gand ma mab bihan, pebez chañs. » Galoupad a ra Fañch buan d'ar gêr evid konta da Annaig petra en-devoa kavet. Tridal a reas kalonou ar merhed o klevet ar helouze, ha Mari-Jan ar C'hrenn a rede memez an daelou a joa deuz he daoulagad en eur laavred : « Kement-se, emezi, a zo eur merk ez eo ma mab-bihan ganet war an eur a voneur, ar pez a zo gwelloc'h evid beza ganet war eur bern arhant ».

« Ma, eme Fañch, ma prosper ar gwenan-ze ganen, me a bromet lakaad agostez ar profit am-bezo deuz outo, evid rei dezañ pa vezo deut en oad da zimezi. »

Ha war gement-mañ Fañch ah a da glask eur gestenn da lakaad e wenan, ha da houlenn plas digand e vestr da lakaad anezo war benn ar hleun, e-kichenn e di, ar pez a oa akordet dezañ raktal ; « Gwelloc'h eo, eme Yann, kaoud gwenan evid n'eo kaoud yer, rag ar gwenan a ra vad, e-leh ar yer a ra droug. »

Setu eta renket toud an traou gand Fañch ha badezet e baotr bihan, ha goude kement-se a reuz, e tostroas adarre d'e labour evel a-raog. Mez deut eo fin e gomanant, ha Fañch evel ar re all a houlenn eun tammig a greskañs. En dramañ, Yann An Hir a fachas du :

« Penaoz, emezañ, c'hwi a houlenn kreskañs ? »

« Ya, zur, eme Fañch, ar re all a gresk o hamonamatchou, ma hini-me, moarvad, a dlefe ober ivez. »

« Mad, eme Yann, kounnaret, ma ne greskin ket, te 'h aio da glask d'al leh ma kari, goude ma'z on bet oh ober evidout toud an oll vad am-eus gallet, beteg memez gwerza dit plas da ober eun ti, e teuez c'hoaz da houlenn kreskañs diganen ! Ne vank ket a doupenn dit ! »

« Direzoni a rit, eme Fañch, ma ho-peus gwerzet din ar plas da ober ma zi, me am-eus roet arhant deoh evitañ. »

« Penaoz, direzoni a ran, kerz diwar ma zro, me a lakaio terri ar hoñtrad hag a raio dit pilad da di, » a lavare Yann, kement e oa er-mêz anezañ e-unan, « ha

ma ve da wenan war ma hleun a-benn warhoaz, te a welo euz piou az-peus afer. »

Setu Fañch o tond ahane en eur lavared kenavezo da Yann, an hini a greske atao e goler, rag kredi a ree dezañ e oa Fañch oh ober goap anezañ. Mond a reas d'ar gêr da gonta da Annig ha d'e vamm-gaer ar pezh a oa c'hoarvezet hag a vo red dezañ raktal tenna e wenan diwr gleun Yann. Setu an dud-mañ lakaet nehet o klask gouzoud petra da ober deuz o gwenan. Lennet am-eus eun tu bennag a zo³⁰ gwenanerien hag a zo ken stank deuz o gwenan, ma ne hellont ket beza hepto, ha pa n'o-defe ket a blasou all d'o lakaad, e pozont eur gestennad war prenestr o hambr. Fañch ne bozo ket e hini war prenestr e gambr pazeogwir nan eus kambr ebed. Mez koulskoude ne jom ket pell da varhata ; kemer a ra e vouhal hag a ra ganti diou stapenn³¹ da blanta e pignon e di, poza a ra warnezo teir geuneudenn, ha pa oa deut an noz, e pozas warnezo e gestennad gwenan, hag antronez vintin, pa zavas an heol, e welas e wenan o vond d'o labour, hag en eur zistrei ez eent da vizita o flas koz, mez evid ne oa kestenn ebed eno d'o degemer goude beza nijet eun tammig tro-war-dro, ez eent en o hestenn e penn an ti, ha setu Fañch kontant, da veza kavet ar moyenn da zavetei e wenan.

Ne jomas ket pell er gêr anezañ, eul labourer-douar deuz kichenn a deuas hebdale da ober komanant euz outañ, ha setu 'oa mad an traou adarre gand Fañch en e blas nevez, gonid mad a ree, ha gand e gomanant hag an tamm pañsion en-devoa digand ar gouarnamant, e oa paeet hebdale an arhant a oa kemeret da ober an ti. Ar hemenerezed bremañ ne oa ket red dezo kemer kement a baourentez, ha ma ne gemerent ket c'hoaz bemdez o hafe, koefet evel ar re 'zo bremañ, da vihanne e hellent ober gwelloc'h pañsion, rag o gonedigez a oa dezo ober ar pezh a garent.

Ar gwenan avad a oa deut erfin da veza ken niveruz, ma ne oa ken a blas da lakaad anezo, euz an ti toud, en-dro dezañ, traoñ ha kreh, ne weler nemed kestennadou gwenan, hag eun devez, Fañch a lavaras e vije bet red dezañ ober evel ar re all, lakaad ivez ar souffrenn da zistruja lod anezo. Da veteg neuze, den ebed n'en-devoa c'hoaz komandet. E-barz ar menaj an union 'oa parfet, ne vanke nemed da unan da rei da anaoud petra en-deveze c'hoant evid lakaad ar re all da veza deuz e gostez. Mez, an dro-mañ, Fañch a oa degouezet fall, rag Annaig a respontas gand eun êr a gomandamant ne bermetje biken e vefe lazet hini ebed euz he gwenan, ha rag se, Fañch n'en-devoa netra da ober nemed plega e livenn-gein, mez red e oa gweled anezañ, ar paour-kêz den, ken trist o tistrei en-dro da di e vestr en eur hrozmolad : « na pegen drol eo ar merhed, emezañ, petra 'rin bremañ pa zeuio din eun hed-gwenan all pa n'am-eus plas ebed d'e lakaad ? » O soñjal en dra-ze edo, pa erruas e vestr gantañ, an hini, o weled anezañ ken trist, a houlennas digantañ petra a oa a-nevez,, ha p'en-devoa kontet Fañch dezañ e hlahar, eñ a respontas : « Marteze, emezañ, Annaig n'he-

³⁰ a zo : ez eus

³¹ stapenn : ?

deus ket bet kement-se a dor ³² o vired deuz ouzoh da laza ho kwenan, rag m'am-eus lennet an deiz all war eur journal n'o ket red laza ar gwenan evid kaoud o mel. » Klasket e oa ar journal, hag e oa kavet warnañ, en effet³³, ar moyenn da denna o mel digand ar gwenan heb o distruja, ha setu Fañch da veza kontant da veza ken kontrariet eur wech gand e wreg, rag an hini a veze bet tremenet e-kichenn ti Fañch e tro gouel Mikêl en-dije gwelet e-barz an ti eur bern kestennou mel, renket eno da hortoz ma vefent kaset da da di ar marhadour, hag an tremeniad-se en-dije lavaret ennañ e-unan : Sell 'ta, Fañch en-deus distrujet eur gwiskad mad euz e wenan ; an hini en-divije lavaret an dra-ze, a vije en em dromplet, rag evid kaoud toud an dra-ze, ne oa ket lazet a wenan, ha koulskoude en-devoa bet eru sommig³⁴ brao a arhant evito, an hini a oa plaset e-barz ar hef da espern, ha beb bloaz ar somm-ze a greske, rag bremañ beb bloz e veze kavet mel da werza.

Jañ-Mari a oa er skol ha komañset dija da zond braz, hag evel m'en-devoa kalz a spered, e teske buan, hag eun devez, eñ o lavared d'e dad ha d'e vamm : « Me, emezañ, am-eus c'hoant da vond d'ar seminer. » C'hoant en-devoa da veza beleg, e dad hag e vamm a jomas souezet euz e gleved,. War an taol eh erruas Mari-Jañ ar C'hrenn, hag a yeas a-du gand he mab-bihan. Ha setu ma oa desidet kas ar paotr d'ar seminer. Rag bremañ a oa dija tud en o êz, rag ar gwenan o-devoa prosperet mad, hag en devez-mañ 'oa beleget e vab,. Fañch a roas dezañ c'hoaz ar rest deuz an arhant a jome gantañ en eur lavared dezañ : « Dond a ran, va mab, da rei dit ar rest deuz da arhant rag an devez ma oas badezet, e kavis eun hed-gwenan hag e prometis lakaad a-gostez toud ar pez am-befe gonezet ganto evid rei dit da zevez da eured, rag se eta, goude beza paeet da vloaveziou seminer, e chom c'hoaz, evel ma welez eun dornadig brao ganez. » Ar beleg yaouank a gemeras ar yalh en eur drugarezi e dad deuz ar vadelez en-devoa bet evitañ.

Eur pennadig da houde, Fañch a oa souezet braz o weled mañsonerien, kunduet gand eur mestr-labour, oh erruoud e-kichenn e di ; ar re-mañ a zeue euz a-berz e vab da ober dezañ eun ti nevez e plas al lochenn blouz.

Greet e oa an ti hebdale, eun ti brao ha koant, prenestrou gwer warnezañ, ha kornachennou mein rouz hag eun doenn hlaz. Ouspenn ze, e fas an ti, ez eus bremañ eur jardrin brao, gwerzet adarre da Fañch gand Yann An Hir, rag pell 'zo ez int adarre amezeien vad, keuz a-walh en-doa bet Yann d'ar momed a goler-ze a oa bet kaoz da Fañch da veza kuitaet e di.

Er jardrin-ze ema bremañ ar gwenan, renket brao en kestennou tiredenneg, livet e pep seurt liou. Jañ-Mari a zo person e parrez Karanteg. Hag en-dro d'e brespital a zo ivez eun nombr braz a gestennou tiredenneg, deuz ar re, bete bremañ, ar profit ah a beb bloaz gand ar beorien. Mez ar gouarnamant o veza ivez laeret e bae digantañ, en amzer da zond eta, e vezo red d'an Aotrou person

³² dor : galleg "tort" ; e gaou.

³³ en effet : galleg : evel just.

³⁴ sommig : galleg (ha pelloh *somm*) : bern.

dalhed gantañ arhant e wenan : hag er feson-ze ar gouarnamant en-devezo skoet peorien ar barrez en eur denna e bae digand o ferson³⁵.

Fañch hag Annaig a zo c'hoaz dispoz. Mari-Jan Ar C'hrenn a zo maro eun tammig 'zo, goude beza gwelet he merh da genta hep ti, ha goude en unan plouz, ha diwezatoh en unan kaer greet dezi gand an teñzor a oa deut da heul he mab-bihan ha setu eta deut he homzou da wir pa lavare e oa gwelloh genel war eun eur a voneur evid na 'z eo genel war eur bern arhant.

³⁵ en eur denna e bae digand o ferson : kaoz 'zo deuz "Constitution Civile du clergé".

